

Kulturhistorisk beskrivning av Ysby socken

Precis som vid många andra platser i den halländska fullåkersbygden har det synliga fornlämningsbeståndet decimerats. Framför allt gäller det bronsålderns gravhögar och järnålderns resta stenar. Likväl ger olika källor en tämligen god bild av traktens historia allt sedan de första jägarna slog sig ner i trakten för cirka 9 000 år sedan och fram till vår nutid. För Ysby har Lagan alltid haft stor betydelse för människornas handhavande. Tillgången till vatten och de fuktiga ängarna i dalgången har alltid dragit till sig jaktbyte men även varit en viktig resurs för betande kreatur. Väldränerade och lättarbetade jordar uppe på platån har gynnat odlingen medan skogarna haft sin betydelse, dels för vilttillgången och dels som råvarukälla för olika former av byggnationer.

De äldsta spåren efter mänsklig närvaro är de stora stenåldersboplatserna på ömse sidor av Lagan. Bland arkeologer är boplatserna vid Karsefors mest kända dit människor haft sina vägar under flera tusen. Just på denna plats är det väl laxen och andra fiskar som varit det mest eftertraktade bytet. År efter år har människorna kommit tillbaka till samma plats och slagit läger alldeles nedanför forsarna. Men även inne i den nuvarande bykärnan har vi funnit spår efter jägarstenålderns folk. Alldeles på kanten av ådalgången har de haft sina kortvariga upphållsplatser. Gång efter gång har man återvänt vilket resulterat i en stor mängd av flinta. Fynd av pilspetsar, skrapor och borrar men framför allt en stor mängd restprodukter visar att mycket av föremålen har tillverkats på platsen.

Även längre nedströms finns ett flertal stenåldersboplatser. Det tycks inte som att man föredragit någon speciell sida av ån utan de återfinns såväl norr som söder om ån. I vissa fall har man valt små sandiga förhöjningar nere i själva ådalgången medan man i andra fall har förlagt bosättningarna till mer höglänta partier. På så sätt har man också haft möjligheter att överblicka de lägre partierna där många gånger bytesdjuren höll till.

Norr om Lagan ligger en av Hallands få megalitgravar. Graven anses vara den äldsta i landet och har sitt ursprung i bondestenålderns tidigaste fas. Tyvärr är dösen starkt skadad och några kända fynd finns inte omnämnda. Dagens utseende har förändrats då de stora block som har täckt dösen är försvunna. Enligt uppgift skall dessa ha hämtats till byggnadsmaterial för den bro som byggdes vid Lagaholm på 1700-talet. När dösen var i bruk har den även varit täckt av en hög så att man endast haft tillträde till den egentliga gravkammaren via en mindre öppning i högen.

Precis som på många andra platser i Halland är det bronsåldern som framför allt ger sig tillkänna via fornlämningarna. På flera platser ligger gravhögar kvar och mest iögonfallande är de i närheten av Ala och Såghuset. Här ligger de i små grupperingar som i svunna tider gett annalkande människor en signal om att området var tätt befolkat. Området kring Såghuset har även haft en strategisk betydelse genom de vadställen som existerat på platsen. En annan fornlämning som associeras med bronsåldern är skålgropar eller som

de också kallas, älvkvarnar. Groparna är små fördjupningar som knackats ned i jordfasta stenar eller på klipphällar. På andra platser i Sverige förekommer de tillsammans med hällristningar där människor och olika transportmedel står i centrum men här finns det enbart skålgropar. I Ysbytrakten finns det två skålgropsstenar vilka båda ligger i anslutning till Lejebydösen. På de båda stenarna kan man urskilja 40 respektive 6 skålgropar. Syftet med skålgroparna är fortfarande en gåta men den mest tänkbara förklaring skall sättas i samband

med den klimatförsämring som sker under bronsåldern. Små förändringar av temperaturen har sannolikt haft stor betydelse på åkerbruket och en återkommande lösning är att människorna har tagit hjälp av högre makter för att förbättra de rådande omständigheterna.

De synliga spåren efter järnålderns människor är tämligen begränsade och består av två resta stenar väster om Hov. Stenarna har många namn men omtalas i äldre skrifter som "Tvåstenarna" eller "Tuestenar". Båda stenarna är tämligen iögonfallande vilket också fått till följd att det cirkulerar sägner kring dem. Enligt traditionerna utgör de viloplatsen för två stormän, hövdingar eller krigare som dödade varandra i en envig.

Genom arkeologiska undersökningar i Ysby har vi en tämligen god bild av

människornas boningar under äldre delen av järnåldern. Flera av de huslämningar som påträffades strax norr om kyrkan har varit magnifika byggnader. Vissa av dem har varit mer än 40 meter långa och 7 meter breda. Under mer än 500 år har man varit stationär på samma plats för att överge området på 3- eller 400-talet e. Kr. Vart hän man begav sig vet vi inte men här kan ortnamnen ge en fingervisning. Öster om byn ligger Hov och namnet som sådant har en tydlig koppling till platser med central betydelse under senare delen av järnåldern. Oftast är det fråga om en gemensam samlingsplats där såväl religiösa som världsliga saker dryftades. Med andra ord är det fråga om en välmående familj som förlagt sina bopålar till området och erfarenheterna säger att i deras släptåg har det funnits ytterligare familjer, dvs. någonstans kan det ha funnits en väl utvecklad by som omfattat flera gårdar.

Den historiska utvecklingen av byn skiljer sig betydligt från vad som är känt från andra platser i Halland. I början av 1800-talet är det enbart kyrkan som ligger på den plats som idag utgör själva tätorten. Istället finns gårdarna koncentrerade till området längre österut och på betryggande avstånd från kyrkan medan andra gårdsansamlingar utgör byarna Hov och Munkagård. Strax söder om Hov ligger "Tingsåkrarna" vilket mycket väl kan tyda på att det är här vi skall leta efter ursprunget till det historiska Ysby. Samtidigt har man även fört fram andra förslag till socknens historiska ursprung då namnet Munkagård för tankarna till någon form av religiös byggnad. Några dylika spår har inte kunnat dokumenteras utan snarare skall man se namnet som en indikation för att gården utgjort en donationsgåva till något kloster. Spår från historisk tid ger sig också tillkänna genom fossila åkrar, dvs. röjda åkerytor som idag ligger inbäddade i skogsmark. Någon kilometer sydost om Ysby kan man fortfarande se spåren efter odlingen där man samlat ihop små röjningsrösen för att erhålla stenfria odlingsytor. Att odlingen pågått under en längre tid vittnar även låg terrasser som bildat gränsen mellan de olika tegarna.

Text Lennart Carlie

Bilder Gunnar Thornell och Rose-Marie Gustavsson